

УДК 339.37(477.54)

О.С. Іванілов, д-р екон. наук (ХДУХТ, Харків)

К.Г. Шматкова, студ. (ХДТУБА, Харків)

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВСЕСВІТНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Порушуються актуальні питання сучасного стану та динаміки розвитку всесвітньої торгівлі, а також висвітлено основні тенденції розвитку всесвітньої торгівлі в період економічної кризи.

Затрагиваются актуальные вопросы современного состояния и динамики развития всемирной торговли, а также отражены основные тенденции развития всемирной торговли в период экономического кризиса.

The pressing questions of the modern state and dynamics of development of world trade are affected, and also basic progress of world trade trends are reflected in the period of economic crisis.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У загальному вигляді міжнародна торгівля товарами та послугами є одним із найбільш динамічних факторів глобалізації світового господарства. Сьогодні жодна з країн не може розраховувати на успіх без активної участі в міжнародній торгівлі, яка створює умови для прискорення розвитку та структурних зрушень у національних господарствах. Для багатьох країн, що розвиваються, зростання експорту стало важливою складовою збільшення темпів економічного росту, що дозволило більш ефективно використовувати природні ресурси та робочу силу, тим самим сприяло росту продуктивності праці та доходів, а також технічного рівня та якості наданих послуг. Збільшення зовнішньоторговельного обміну між національними господарствами також підсилює синхронізацію економічних процесів у світовому господарстві і порушення у функціонуванні економіки будь-якого учасника світового ринку призводить до наслідків в інших країнах.

Мета та завдання статті – дослідження особливостей розвитку всесвітньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вченими постійно приділяється увага питанням сучасного стану та динаміки розвитку всесвітньої торгівлі. Змістовні результати досліджень, на нашу думку, наведені у праці А. С. Булатової та Н. Н. Ливенцевої [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення значення торгівлі у світовій економіці зумовлене низкою обставин:

– зрушення у виробництві, що проходило під впливом науково-технічної та інформаційної революції, і яке супроводжувалось розвитком спеціалізації та кооперації у міжнародному масштабі;

– лібералізація зовнішньої торгівлі, яка сприяла розвитку міжнародного товарообміну завдяки зменшенню мита;

– економічна інтеграція, яка, скасовуючи обмеження в торгівлі між країнами, які уклали відповідні домовленості, сприяла прискоренню росту їх взаємного товарообігу;

– перехід низки країн, що розвиваються, до групи нових індустриальних країн.

У цілому, такі фактори як лібералізація, вертикальна інтеграція та збільшення потоків капіталу сприяли швидкому росту міжнародної торгівлі сильніше, ніж глобальне виробництво і зростання корпоративного прибутку. Історичний досвід свідчить, що глобальна інтеграція є найважливішою умовою економічної експансії і забезпечення зайнятості населення, вона сприяє процвітанню країни і підвищенню рівня життя населення. Таким же чином реалізується ефект від прямих іноземних інвестицій, що дають імпульс для швидкого економічного росту і розвитку людського потенціалу та фінансової інфраструктури. Усе це сформувало загальні умови, які призвели до створення міжнародної економічної системи, що акцентована на повній зайнятості, експансії світової торгівлі та інтеграції країн через лібералізацію.

Сьогодні темпи росту світової торгівлі випереджають темпи росту світового ВВП, промислового та сільськогосподарського виробництва. Так, за 2000-2008 рр. середньорічні темпи приросту світової торгівлі склали 5,5%, ВВП – 2,5%.

У 2007 році темпи росту світової торгівлі зменшились, особливо у розвинених країнах. Протягом періоду активного підйому, який розпочався у 2001 р., обсяг світових торговельних потоків збільшувався завдяки розвиненим країнам та країнам Східної Азії, і в першу чергу Китаю. Зростання обсягу торгівлі сповільнилось до 4,4% в 2008 році, що складає майже половину середнього щорічного росту (8,6%) протягом періоду 2004-2007 рр.

Змінилась товарна структура світового експорту: у 2 рази скоротилась частка сировини, палива та продовольства, зросла в 1,5...2 рази частка готових виробів та напівфабрикатів, майже в 3 рази – частка інших товарів.

Швидко зростає частка продукції з більш високим технологічним рівнем у товарній структурі експорту країн, що розвиваються (до 1990-х рр. участь країн, що розвиваються, у міжнародному розподілі праці обмежувалась трудомісткими товарами)[1].

Товарна структура світової торгівлі відображає зміни, що проходять в економіці країн та в процесі глобалізації господарського життя. На частку машин, обладнання та засобів транспорту припадає більше 41% (36% в 1998р), серед яких найбільш динамічною статтею є офісне та телекомунікаційне обладнання – більше 15% (9%), в той час як торгівля продукцією автомобілебудування стабілізувалась на рівні 9%. Наступною за значенням товарною позицією є продукція видобувної промисловості – 13% (14%), в якій головне місце займає паливо. Значення сільськогосподарських товарів зменшилось з 12 до 9%, текстильних виробів на 0,5%, при збереженні питомої ваги одягу на рівні 3% та інших споживчих товарів – близько 9%.

Як основні причини росту частки готових виробів та напівфабрикатів у світовому експорті можна виділити: динамічні темпи росту оброблюючої промисловості у світі; поглиблення спеціалізації та кооперації; скорочення терміну морального зносу машин та обладнання; поява нових модифікацій машин та обладнання та їх виробництво в обмеженій кількості країн, які є провідними експортерами; підвищення середньої величини ВВП на одиницю населення і, як наслідок, попиту населення.

Причини падіння питомої ваги сировини, палива та продовольства у світовому експорті пов'язані з дією таких факторів, як виробництво штучних волокон і т. п., які дешевше та якісніше, ніж натуральні аналоги; розширення переробки вторинної сировини; впровадження ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій; більш широке використання нових видів палива та енергії (ядерної, сонячної, енергії вітру); реалізація політики продовольчого самозабезпечення; скорочення обсягів посіву зерна.

Змінився і географічний розподіл торговельних зв'язків у світі у бік країн, що розвиваються. При цьому більша частина світової торгівлі (2/3) здійснюється в межах розвинених країн [1].

Питома вага розвинених країн у світовому експорті зменшилась: з 6,5% в 1980 р. до 58,6% у 2007 р., у світовому імпорті – з 70,8 до 63,7% відповідно. Країни, що розвиваються, відрізняються активізацією участі у міжнародному розподілі праці. За 1980-2007 рр. їх частка у світовому експорті зменшилась з 5,2 до 3,9%, а в імпорті – з 5,2 до 3,3%.

Необхідно відмітити різницю у характері міжнародної торгівлі провідних країн. США мають багаторічний пасив торговельного балансу, тобто перевищення імпорту товарів над експортом, яке досягає 0,5 млрд. дол. США і більше. Однак платіжний баланс цієї країни зводиться з активом за рахунок надходжень від експорту капіталу та пос-

луг. У Німеччині та Японії переважає активне сальдо торговельного балансу.

Має місце висока концентрація світової торгівлі: на 10 країн припадає 53,1%, а на 50 країн – 98,3% світового експорту. Помітна активізація участі провідних країн-експортерів та імпортерів у міжнародному розподілі праці, в той час як на більшість країн світу припадає не велика частка світової торгівлі, яка до того ж зменшується [1].

Головними експортерами товарів за підсумком 2007 р. є Німеччина (9,5%), Китай (8,7%), США (8,3%), Японія (5,1%), Франція (4,0%). Головні імпортери, що входять до першої п'ятірки – це США (14,2%), Німеччина (7,4%), Китай – (6,7%), Японія – (4,4%), Великобританія – (4,4%).

В останнє десятиріччя було помітне посилення позицій в міжнародній торгівлі нових індустриальних країн за рахунок збільшення в їх експорті продукції високих технологій. Тільки за останнє десятиріччя в експорті країн Східної та Південно-Східної Азії частка виробів оброблюючої промисловості збільшилась з 50 до 62%, при цьому високотехнологічні товари склали більше 30% усього експорту. Це стало результатом цілеспрямованої політики розвитку експортоорієнтованої економіки і широкої участі у міжнародній виробничій кооперації. В експорті таких країн, як Філіппіни, Малайзія, Сінгапур, частка продукції високих технологій сьогодні вже досягла 60% від загальної вартості експорту оброблених товарів. Для Таїланду, Південної Кореї, країн Східної та Південно-Східної Азії цей показник перевищує 30%, в той час як у середньому за країнами, що розвиваються – 20%.

Багато країн, що розвиваються, продовжують залежати від експорту продукції видобувної промисловості (75% експорту Норвегії – нафта та газ, 60% експорту Нової Зеландії та 60% Ісландії – сільськогосподарські товари). Серед країн із перехідною економікою найбільші обсяги зовнішньоторговельних операцій припадають на країни Центральної та Східної Європи, Росію, хоча в цілому їх частка в міжнародній торгівлі залишається непомітною. Незначне положення в системі міжнародної торгівлі займають найменш розвинені країни, до яких належить 50 країн світу, на їх частку припадає 0,6% світового експорту.

У міжнародній торгівлі послугами, як і товарами, провідне місце належить промислово розвиненим країнам, у першу чергу країнам ЄС. Проте, останнім часом, частка цих країн у торгівлі послугами зменшилась через розширення поставок послуг філіалами ТНК у країни, що розвиваються. На країни Західної Європи в 2008 р. припадало бі-

льше 40% експорту та імпорту послуг, на Північну Америку – більше 20% і приблизно стільки ж на країни Азії.

Світова торгівля послугами значно збільшилась за останнє десятиріччя, в 2008 р. вона досягла в сукупності 3,7 трлн. дол. США. Ця тенденція була пов'язана зі збільшенням частки послуг у загальному обсязі торгівлі, в 1990-2008 рр. з 65 до 72% в розвинених країнах та з 45 до 52% в країнах, що розвиваються. В останні роки найстрімкіше зростання було помічене в торгівлі товарами.

Головними постачальниками послуг залишались США та Великобританія (відповідно 16 та 7% світового експорту у 2007 р.), а також Франція та Німеччина (по 6%). Найбільшими імпортерами виступали США (13%), Німеччина (10%), Японія (6%). Дані про структуру світового експорту послуг наведено в таблиці.

Таблиця – Структура світового експорту послуг, % [2]

Вид послуги	Рік				
	1970	1980	1990	2000	2007
Всі види послуг, млрд. дол. США	63	363	783	1455	3290
у тому числі:					
транспортні послуги	41	37	28	23	22,5
туристичні послуги	28	32	34	32	25
інші види послуг	31	31	38	45	51,2

Як бачимо, за останні 30 років відбулись докорінні зміни у світовій торгівлі послугами.

Глобалізація цієї важливої сфери людської діяльності і бізнесу призвела до розширення залучення кваліфікованих спеціалістів з метою подальшого збільшення продуктивності праці, скорочення витрат, підвищення якості, більш ефективного використання ресурсів, скорочення тривалості робіт.

Протягом 2008р., під час фінансово-економічної кризи, ознаки суттєвого послаблення світової торгівлі були вже помітні. Першими постраждали від кризи країни, в яких особливо важливу роль відіграє фінансова система і дуже велика залежність від зовнішнього фінансування, це США та Великобританія, Ірландія, Ісландія, країни Прибалтики. Коли в середині 2008 р. фінансова криза у цих країнах перейшла у кризу реального сектору, постраждали країни, які пов'язані з ними торговельними відносинами, перш за все Японія, Китай, країни ЄС. У

той же час знизилась ціна на сировину, тим самим поставив у скрутне становище експортерів. У 2008 р. кризою був охоплений весь світ.

Висновки. Основні тенденції розвитку світової торгівлі в період економічної кризи виявились у 2008 р.

По-перше, обсяг торгових потоків збільшився через екстраординарне підвищення ціни на нафту та предмети споживання, в 2008 р. у вигаши опинились країни, які експортують продукти харчування та корисні копалини, тобто ті, хто отримав вигоду від різкого підвищення цін. Це – постачальники нафти з Північної Африки, СНД, Західної Азії. У Латинській Америці, в якій більш різноманітна торговельна структура, спостерігалось подвоєння норми росту доходу від експорту, яке компенсувалось більш високим темпом росту імпорту. Експортери товарів промислового призначення у Східній та Південній Азії також відчували підвищення товарних цін. У 2008 р. їх імпорт збільшився майже в два рази порівняно з 2007 р. В Європі зростання імпорту було менш суттєвим, але перевищило зростання експорту.

Криза вплинула на світові ринки сировини, які були нестабільними. У першій половині 2008 р. спостерігався стрибок більшості цін, починаючи з середини 2008 р. змінилась кон'юнктура цін на світових ринках. Ціна на нафту впала на 60% від рекордно високих рівнів на початку року. На інші сировинні товари, включаючи основні зернові культури, ціни також значно знизилась.

По-друге, нерівність між країнами зменшилась в результаті рецесії в розвинених країнах. США протягом 2000-2007 рр. були найбільшим споживачем. Зниження попиту в США було головною причиною сповільнення глобальної торгівлі в 2007-2008 рр., і в підсумку, зростання обсягу експорту в розвинених країнах Азії та Океанії зменшилось з 7,6% в 2006 р. до 2,7% в 2007-2008 рр., в Європі – з 8,2% у 2006 р. до 3,8% у 2007-2008 рр.

Перспективи розвитку торгівлі в СНД залишаються пов'язаними з нафтовими та товарними цінами. Зростання експортних доходів країн СНД було значним у 2008 р. і тим самим визначило зростання імпорту. Зміна цін на нафту та газ в першій половині 2008 р. допомогли підтримати торговельні баланси в Азербайджані, Казахстані, Російській Федерації активними.

Зростання обсягу експорту з РФ залишилось низьким, імпорт РФ збільшився більше ніж на 20% в 2008 р. В інших країнах СНД дефіцит торговельного балансу збільшився (у Вірменії, Республіці Молдова, Таджикистані). Україна постраждала від підвищення витрат на імпорт продуктів харчування, нафти та газу.

Зростання обсягу експорту для східноазійського регіону в цілому зменшилось з щорічного середнього приросту в 13,7% в 2001-

2007 рр. до 6% в 2008 р. Але торговельний баланс Китаю продовжував збільшуватись в доларовому еквіваленті. Республіка Корея утримала високе зростання експорту до третього кварталу 2008 р. Торговельний баланс економіки перемістився в дефіцит в 2008 р. за рахунок зростаючих витрат на імпорт енергії та матеріалів.

Завдяки змінам в характері розвитку торговельних потоків були скориговані глобальні диспропорції. Високі темпи зростання експорту з США, які визначали зростання попиту на імпорт, призвели до зниження дефіциту торговельного балансу. У наслідок цього в Європі, Японії та в багатьох країн, що розвиваються, скоротилось позитивне сальдо балансу.

По-третє, зниження світової торгівлі суттєво вплинуло на країни, що розвиваються. Регресія світової економіки та зниження цін на товари мали негативний вплив на зростання та внутрішню мобілізацію ресурсів у більшості країн, що розвиваються. Імпортери продовольчих товарів та енергії понесли суттєві втрати на початку 2008 р. внаслідок екстраординарних хвиль в цінах нафти та продовольчих товарів. Експерти прогнозують, що країни, які отримали вигоду від товарного буму, але не вкладали капітал у різнобічний розвиток їх економіки, будуть вдвічі сильніше уражені наслідками кризи, оскільки вони відчують і зниження цін, і зниження обсягів їх експорту.

Світова економічна криза торкнулась не тільки сфери торгівлі товарами, але й сфери послуг. Експорт послуг розвинених країн у четвертому кварталі 2008 р. знизився на 12%. У країнах, що розвиваються, зниження експорту послуг також було значним. У Бразилії, Індонезії, Мексиці, Кореї експорт послуг протягом четвертого кварталу 2008 р. впав на 6,9 та 16%.

Різке сповільнення світової торгівлі – наслідок не лише світової рецесії, але і протекціоністських заходів, які вводяться, не дивлячись на регулярні заяви політиків про небезпечність торгових бар'єрів під час кризи. За даними Всесвітнього банку, з того часу, як керівники 20 країн в листопаді 2008 р. у рамках самміту G20, засудили протекціонізм та пообіцяли не закривати свої ринки, 17 з них запровадили нові протекціоністські бар'єри. Експерти Всесвітнього банку попереджають, закриття товарних ринків може призвести до ще більш тяжких наслідків.

Список літератури

1. Мировая экономика и международные экономические отношения [Текст] : Учебник / Под ред. А. С. Булатова, Н. Н. Ливенцева. – М. : Магистр, 2008.

2. UNCTAD Handbook of statistics. 2008.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© О.С. Іванілов, К.Г. Шматкова, 2010.